

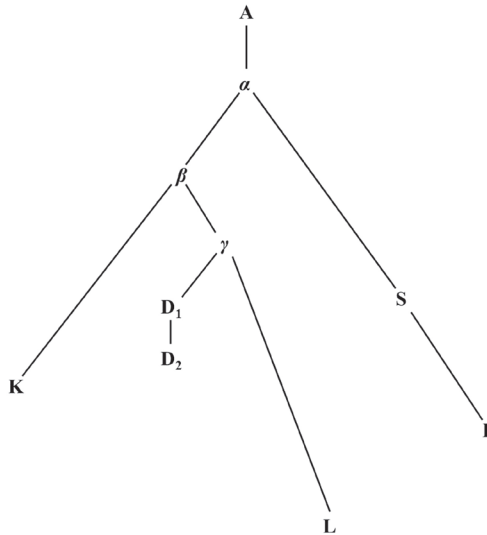
VADAI ISTVÁN

Lucretia hálójában

A széphistória szöveghagyományáról és szerzőjéről

A széphistória szöveghagyományáról¹

Az *Eurialus és Lucretia* modern kritikai kiadása a *Régi magyar költők tára* 16. századi sorozatának 9. kötetében található.² A szöveget Horváth Iván és Stoll Béla rendezte sajtó alá. A história forrasszövegeinek összefüggéseit a következő leszármazási rajzzal mutatják be:³

- 1 E fejezet megírására MÁTÉ Ágnes biztatott, sőt doktori dolgozata („*Most kiváltképpen két ifjú személynek szerencséjét éneklek*” – Bevezetés az *Eurialus és Lucretia latin filológiájába*, PhD-értekezés, Szeged, 2011, kézirat) mellett akkor még megjelenésre váró tanulmányának (*Az Eurialus és Lucretia széphistória latin forrása*, ItK, 120[2016], 147–165) kéziratát is rendelkezésemre bocsátotta. Segítségét ez úton is köszönöm.
- 2 *XVI. századbeli magyar költők művei, 1567–1577* (Valkai András, Göröcsöni Ambrus, Majssai Benedek, Gersei Albert, Huszti Péter énekei, *Eurialus és Lucretia históriája, Telamon históriája, Bogáti Fazakas Miklós folytatása Göröcsöni Ambrus históriájához*), s. a. r. HORVÁTH IVÁN, LÉVAY EDIT, ORLOVSZKY GÉZA, STOLL BÉLA, [SZENTMÁRTONI] SZABÓ GÉZA, VARJAS BÉLA, Bp., Akadémiai, 1990 (*Régi Magyar Költők Tára XVI. század, 9*; a továbbiakban: RMKT XVI/9), 403–461, jegyzetek: 580–593.
- 3 *Uo.*, 581.

Az ábrán görög betűk jelölik a kikövetkeztetett elágazásokat. A fa gyökerét jelző nagy A betű a szerzői variáns, ez természetesen nem maradt ránk. A többi nagybetű a meg-lévő szövegvariánsokat képviseli. Mint látható, a sztemma lényegében kétágú.

A bal oldali szövegcsalád egy közös β ősrre vezethető vissza. Közvetlenül ehhez csatlakozik a K-val jelölt kolozsvári 1592-es kiadás (RMNy 693), valamint egy γ alcsalád tagjai: a D-vel jelölt, 1580-as évek végén megjelent debreceni kiadások (RMNy 594, 625) és az L-lel jelölt lőcsei kiadás (RMK I, 1592), mely a 17. század végére tehető. E csoport tagjai már a 19. században ismertek voltak. Szilády Áron Balassi-kiadásában⁴ a kolozsvári kiadást választotta alapszövegül, jegyzeteiben a két debreceni kiadás variánsait hozza, azzal az apró különbséggel, hogy a címlap nélküli D₂ kiadást tekinti korábbinak. Ma már tudjuk, hogy valójában D₁ a korábbi, 1587 körül jelenhetett meg Rudolf Hoffhalter műhelyében, D₂ pedig 1589 körül. Az igen kései, RMK-száma alapján 1700 körüli lőcsei kiadást erős átdolgozásai és a hibák nagy száma miatt Szilády szövegkritikailag értéktelennek minősíti, és ezzel tulajdonképpen máig teljesen egyet lehet érteni.

A 19. században még egyáltalán nem voltak ismertek a sztemma jobb oldali ágán szereplő források. Az S-sel jelölt, talán Siczen, talán 1592-ben megjelent nyomtatványnak csak töredékei maradtak fenn (RMNy 704), Joannes Manlius műhelyében készült. Az OSZK-ban őrzött egyetlen ívtöredéket először Klaniczay Tibor említette 1959-ben, annak kapcsán, hogy az F-fel jelölt *Fanchali Jób-kódex* szövegével mutat szoros rokonságot, szerinte a kódex szövegét erről a kiadásról másolták.⁵ Később S-nek további részei is előkerültek, a soproni városi levéltár naptárgyújteményének kötéstábláiból kiáztatott töredékeket Borsa Gedeon ismertette 1972-ben.⁶ A Manlius-nyomtatvány további részei is azt igazolják, hogy S és F külön családot alkot. A nyomtatványnak azonban sem a nyomdahelye, sem a dátuma nem bizonyos. Manlius 1592-ben több históriát is kiadott, rendre korábbi kolozsvári kiadásokat követve,⁷ és ekkor valóban Siczen működött. Ám a soproni töredékek egy 1604-es kalendárium kötéstáblájából kerültek elő, ami 1603-as nyomtatást tesz valószínűvé. Ez harmonizálna a *Fanchali Jób-kódex* 1604-es másolási idejével. Ekkor azonban Manlius már nem Siczen, hanem Keresztúron nyomdászkodott. A bizonytalanság ellenére megtartom az RMKT jelölését, és ezt a kiadást továbbra is S-sel szerepeltetem.

A sztemmán A-val jelölt szerzői variáns leszármazottjaként fel kell tételeznünk egy olyan, α -val jelölt archetípust, mely a ránk maradt szövegforrások közös őse. Ennek létezését néhány olyan hiba igazolja, amely minden variánsban jelen van. Ilyen például a história 6. sorában olvasható „Ilyen országának” kifejezés, mely az eredetiben

4 Gyarmathy BALASSA Bálint *Költevényei*, kiad. SZILÁDY Áron, Bp., 1879, 171–234, jegyzetek: 335–351.

5 Balassi Bálint *Szép magyar komédiája: A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei*, kiad. Jan MIŠIANIK, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek, 25), 18–19.

6 BORMA Gedeon, *Nyomtatványok Manlius kötéstábláiban*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972, 188–190.

7 Apollonius királyfi históriája – Bogáti Fazakas Miklós, *Ezvilági nagy sok zűrzavarról való ének* (RMNy 699); Decsi Gáspár: *Dávid király és Uriás históriája* (RMNy 700); Kozárvári Mátyás, *Az régi magyaroknak első bejövésekről való história* (RMNy 702); Hunyadi Ferenc, *História a régi híres Trója városának tíz esztendőig való megszállásáról és veszedelméről* (RMNy 703).

minden bizonnyal „*Ilion* országának” alakban szerepelhetett. Mivel a mű keletkezése és legkorábbi ismert kiadásának megjelenése között nagyjából 10 évnyi különbség van, az ábrán szereplő források mellett további, mára már elveszett kéziratokat kell elgondolnunk. Erre mutat az a tény is, hogy Bogáti Fazakas Miklós nótajelzései α -tól eltérő, vélhetően korábbi alakban idézik a história első sorát. De α -t követően is meg kell engednünk, hogy további kéziratok, esetleg nyomtatványok is léteztek, a sztemma csupán a megőrződött szövegforrások egymáshoz való viszonyát ábrázolja, nem pedig a tényleges szövegtörténetet.

A kritikai kiadás a sztemma felvázolását egyetlen mondatral vezeti be: „Az ún. »közös hibák módszerét« alkalmazva a forrásokra, a következő szöveg-leszármazási fa adódott: [...]”.⁸ A Karl Lachmann nevéhez köthető szövegkritikai eljárást manapság divat leszólni,⁹ én azonban azt gondolom, hogy szigorú feltételek figyelembevételével mellett korrekt módon alkalmazható. Az egyik ilyen feltétel, hogy a szöveghagyomány zárt, a *recensio clausa* esete áll fenn. Ilyenkor a sztemma mindig fa alakú, és csak elvértve fordulhatnak elő horizontális variánsok, olyan azonos hibák, melyek nem közös ősből származnak. Jelen esetben azonban nem ez a helyzet. A kiadás csak ennyit jegyez meg ezzel kapcsolatban: „Előfordul, hogy a másolók vagy szedők egymástól függetlenül rontottak ugyanarra. Ilyenkor horizontális variánsok keletkeznek: KD–SFL-lel szemben, illetőleg (ritkábban) KL–SFD-vel szemben.”¹⁰ Az első esetben ha K és D a helyes alakot őrzik, akkor γ , β és ennek folytán α is helyes, így csak a véletlenül tudjuk megmagyarázni S és L azonos hibáit; a fordított esetben pedig ha S, F és L a helyes, akkor α , β és γ megint csak helyesek, és így nem tudjuk megmagyarázni K és D azonos hibáit. A második esetben teljesen hasonló módon, ha K és L a helyes, az azonnal megszabja α , β és γ alakjait, így SF valamint D csak véletlenül tartalmazhatna közös hibát, illetve ha SFD hozná a helyes variánsokat, akkor K és L nem lehetne azonos módon hibás.

Mindez nem jelentene katasztrofális ellentmondást, ha a horizontális variánsok száma elenyésző lenne, a közös hibákról pedig beláthatnánk, hogy létrejöhettek egymástól függetlenül is. Az RMKT jegyzeteiben ugyan nem szerepel konkrét számadat, de a lapalji *varia lecti*ók táblázatba foglalásával megállapítható, hogy összesen 64 horizontális variáns van, ami jóval több a kelletténél. A *Lucretia* széphistória 509 strófából áll, vagyis minden nyolcadik versszakra jut egy-egy horizontális variáns. És ezek gyakran nem tipikus tévesztések, mint a *nem–sem*, *ez–az*, *volna–vala*, hanem úgynevezett erős hibák, mint például a *jöve–mene* ellentétpár. Feltűnő szórendi eltérések is akadnak: *kell gondolnom énnékem* – *kell énnékem gondolnom*, vagy *magamra felvészem* – *én magamra vészem*.¹¹ Bármelyik változat is helyes, teljesen kizárt, hogy a hibás változat a két másik forrásban pusztán véletlenül lenne pontosan egyforma.

8 RMKT XVI/9, 581.

9 Bernard CERQUIGLINI, *A variáns dicsérete: A filológia kritikai története* (ford. KESZEG Anna) = *Metafilológia 1: Szöveg – variáns – kommentár*, szerk. DÉRI Balázs, KELEMEN Pál, KRUPP József, TAMÁS Ábel, Bp., Ráció, 2011 (Filológia, 2), 266.

10 RMKT XVI/9, 582.

11 1453 F L mene K D iöue – 1332 S L kel gondolnom ennekem K D kel ennékem gondolnom – 1373 F L magamra fel uezsem K D en magamra vészem

Márpedig ha ez így van, a horizontális variánsok nagy száma és a sztemmára nem illeszkedő erős közös hibák miatt ki kell mondanunk, hogy a *Lucretia* szöveghagyományja nem zárt, hanem nyílt, nem a *recensio clausa*, hanem a *recensio aperta* este forog fenn. Ilyenkor a sztemmán V alakú összezáródások lehetnek; a szövegforrások keveredése, kontaminációja miatt a leszármazási ábra inkább hasonlít hálóhoz, mint fához.

Hogyan járjunk el nyílt szöveghagyományozódás esetén? Ebben a helyzetben a szövegkritika meglehetősen tanácstalan, a nemzetközi szakirodalom (pl. Martin Litchfield West textológiai tankönyve) is csak általános iránymutatást ad.¹² Ennek leginkább az a lényege, hogy ha felismerjük, hogy egy kézirat hol az egyik, hol pedig a másik szövegcsaláddal mutat rokonságot, akkor joggal feltehető róla, hogy kevert szövegállapotú. Ám magukat a szövegcsaládokat éppen úgy alkotjuk meg, hogy közben a kéziratok közös hibáira támaszkodunk, beleértve ebbe a horizontális hibákat is. Ez pedig így ördögi kört alkot, hiszen olyan szövegeket is egy családba sorolhatunk, melyek közvetlenül nem is rokonok. Az „ún. közös hibák módszere” eleve nem alkalmazható mechanikusan, ha kontaminált szöveghelyzettel állunk szemben. Zárt hagyomány esetén akár egyetlen erős, önállóan nem javítható hiba is bizonyíthatja két szöveg rokonságát. Nyílt hagyomány estén azonban még nagyszámú közös hiba megléte sem perdöntő, hiszen akár mindegyik származhat külső forrásból.

A kontamináció azonban mégsem azonos a totális anarchiával! A másolási folyamatnak ilyenkor is vannak olyan logikai törvényszerűségei, amit esetenként kihasználhatunk. Általában ugyanis nem az a helyzet, hogy egy másoló két szövegforráshoz jutva véletlenszerűen hol az egyiket, hol pedig a másikat követi. Ez teljesen életszerűtlen volna. A *Lucretia* esetében a horizontális variánsok lényegében egyenletesen szóródnak szét az egész történetében. Valószínű, hogy eredetileg egy szövegpéldány interlineáris glosszái voltak, és a másolás során így épültek be a szövegbe. Ez azért fontos megjegyzés, mert az ilyen glosszák mindig kiegészítő vagy javító szándékkal jönnek létre, vagyis az érintett szöveghely hiányát vagy értelmetlenségét próbálják kiküszöbölni. Vagyis az értelmetlen szöveghelyek a sztemmán nem hatnak horizontálisan, mert nem minősülnek jobbításnak, a másoló pedig ilyenkor nem fog eltérni alapszövegétől, mert nincs rá oka. Minél értelmetlenebb egy variáns, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy a másoló ezt a zavarosabbat választja.

Persze nem árt óvatosan eljárunk, mert nem mindig magától értetődő, hogy egy másoló számára mi tűnik értelmesnek és mi nem. Ezért a lehető legnyilvánvalóbb hibatípushoz fordulunk először, ez pedig a *lacuna*, vagyis a szöveghiány. Egy másoló nem fog saját alapforrásából kihúzni egy strofát pusztán azért, mert egy másik forrásban hiányt tapasztal. Számára annál jobb a szöveg, minél teljesebb.

Meglepő módon már a *lacunák* megfigyelésére szűkített textológiai ökölszabály rendet teremt a *Lucretia* ágrajzán. A siczi kiadásból és a *Fanchali Jób-kódekből* például hiányzik a történet 793–795. sora. Ez a közös hibák módszerétől függetlenül is biztos jele annak, hogy S és F rokonok, még akkor is, ha egyéb variánsok ennek ellentmon-

12 Martin L. WEST, *Textual Criticism and Editorial Technique*, Stuttgart, Teubner, 1973. Magyar fordítása: Martin L. WEST, *Szövegkritika és szövegkiadás*, ford. BOLONYAI Gábor, Bp., Typotex, 1999, 46–59.

dani látszanak. Hasonló a helyzet a sztemma bal oldali ágán. K-ból, D-ből és L-ből is hiányzanak az 1414–1416. sorok, vagyis bármilyen vízszintes szövegkeveredés történt is, ők egyetlen szövegcsalád (β) tagjai. E családon belül γ leszármazottjaiban nincsenek meg a 607–609. sorok, vagyis ők még közelebbi rokonok. L ehhez képest még hiányosabb, innen a 784–794. sorok is kiestek. Érdekes módon már α átesett egy szövegcsontkuláson, itt a história nevezetes záró strófája tűnt el, ez egyedül a kolozsvári kiadásban olvasható, de erről a helyről később majd külön szólunk.

Ezen megfigyelések után bármilyen kontamináció is lépett fel a ránk maradt források között, biztosak lehetünk benne, hogy az RMKT leszármazási rajza *lényegében* helyes. Álláspontunk a kritikai kiadásétól csak annyiban tér el, hogy ezt nem a szövegvariánsokra, hanem a lacunákra támaszkodva látjuk igazoltnak. A variánsok ugyanis lehetnek horizontálisak, a lacunák azonban nem. Miután tehát visszajutottunk a kezdőpontra, és beláttuk, hogy a másolási folyamat valóban ezen az úton haladt, rátérhettünk az ábra finomítására.

Először is vegyük szemügyre a sztemma jobb oldali ágát, melyet Klaniczay Tibor elgondolása szerint szokás megrajzolni, vagyis úgy, hogy az F kéziratot az S nyomtatványról másolták.¹³ A két forrás szövege valóban nagyon közel áll egymáshoz, ebből azonban nem következik, hogy F egyenes ági leszármazottja lenne a nyomtatványnak. Megeshet, hogy mindkét szövegforrás egyetlen közös ősrre megy vissza. Ez utóbbi esetet néhány olyan hely bizonyítja, ahol F jobb szöveget hoz. Megeshet, hogy F önállóan javítja S nyomdahibáit, ahogyan Borsa Gedeon véli,¹⁴ de az is lehet, hogy Fanchali Jób Jánosnak jobb forrása volt.

Az a bizonyos erotikus strófa, ahol Eurialus felemeli Lucretia ruháját (793–795), egészen különös módon hiányzik a *Fanchali Jób-kódexből*. Fanchali Jób János ugyanis *üres helyet hagyott* a hiányzó résznek,¹⁵ tehát valahonnan tudomása volt arról, hogy a szöveg ezen a helyen bővebb. Arra gondolhatnánk, hogy egy olyan kéziratról másolt, melyben ez a strófa még szerepelt, ám – nyilván erotikus tartalma miatt – szándékosan olvashatatlaná tették, mondjuk áthúzták vagy lefestették. Fanchali Jób János így láthatta, hogy szövege ezen a helyen csonka, és ezért úgy másolt, hogy később máshonnan majd pótolhassa. A helyzet azonban egy fokkal nehezebb. Tudniillik a kéziratban nem a megfelelő helyen maradt ki egy strófányi üres hely, hanem a 789. sor után, vagyis a kelletténél egy strófával korábban. Jób János tehát nem láthatta az áthúzott, olvashatatlaná tett szöveget, mert akkor jó helyen hagyott volna helyet. Vélhetően csak egy margináliát látott, mely jelezte, hogy a szövegnek híja vagyon, a széljegyzet azonban nem jelölte pontosan a hiány helyét (például azért nem, mert a margón haránt irányban jegyezték be). Ha ez így történt, akkor az erotikus strófa törlését és a szöveghiány jelzését két különböző kéziratban kell elképzelnünk. Nem teljesen lehetetlen, de nehézkes elképzelnünk, hogy a hiányt a nyomtatvány egyik példányának lapszélén jelezte

13 Balassi Bálint *Szép magyar komédiája*, i. m., 18–19.

14 BORSÁ, i. m.

15 *Fanchali Jób-kóde*x (1595–1608), vö. *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája* (1542–1840), összeáll. STOLL Béla, Bp., Balassi, 2002² (a továbbiakban: STOLL + tételszám), 4. sz., 256.

volna valaki.¹⁶ Ezért érdemes feltételeznünk, hogy a *Fanchali Jób-kódex* nem közvetlenül a nyomtatványra megy vissza, hanem mindketten egy közös ősrre. Nevezzük ezt az őst – egyelőre kissé logikátlanul – k_2 -nek.

Miután a sztemma alapvonalait rögzítettük, nézzük meg a horizontális variánsok útvonalait. Az RMKT által feltüntetett szöveghelyek túlnyomó része KD–SFL típusú. A jegyzetek szerint ezekben az esetekben általában az SFL-csoport hozza a helyes alakot, így az a legvalószínűbb, hogy S és L között valamilyen másodlagos kapcsolat van. A lőcsei kiadás alapszövege tehát túlnyomórészt γ -ból származik, de esetenként mégis S alakjaira javít. Véltetően nem közvetlenül a siczi nyomtatványt használja, ezért őseül egy k_3 kéziratot tétélezhetünk fel. L szövege kései és erősen átdolgozott, és fenti megfigyeléseink alapján az *eliminatio codicum mixtorum* elve miatt kizárható a további vizsgálatból. Ha kevert szöveghagyományú forrásnak minősítjük, akkor máris megszabadultunk a zavaró horizontális variánsok felétől.

A fennmaradó, még mindig nem kis számú horizontális variáns zöme olyan, ahol a kolozsvári kiadás helyes, általában a latin novella szövegével is igazolható alakot tartalmaz, a többi forrásban pedig közös hiba található. Ha elfogadjuk a sztemmát, akkor ez csakis úgy lehetséges, ha ezek a helyes alakok valahogyan elkerülik β -t és α -t is. Ilyen például a latin tulajdonnevek jelentős része. Ezeket K rendre helyesen hozza, a többi forrás pedig eltorzítja.¹⁷ A kritikai kiadás jegyzete szerint α szövegét a kolozsvári kiadásban utólag javították ki. De mi alapján? Nem valószínű, hogy a latin eredetit használták volna.

A kolozsvári kiadás más mozzanatokban is eltér a többitől. Például más a címe.¹⁸ Gondolhatnánk arra, hogy a kolozsvári kiadás önállóan alkot új címet, csak éppen az okát nem látjuk, hogy miért tér el bizonyítható ősetől, β -tól. Ennél talán még erősebb érv a história kétféle nótajelzése. A korábbi debreceni kiadásban (D₁): *Bánat, keserűség nótájára*; a kolozsvári kiadásban (K): *Időd szép virágát, termeted szépségét, szívem, miért hívvasztod...* A nótajelzés ugyan meglehetősen instabil része a szövegnek, könnyen megváltozik, gyakran teljesen eltűnik, olykor a szerzőtől független életet él. Ám jelen esetben gondolkodóba ejthet bennünket az *időd szép virága* kifejezés, mely határozottan latinból fordított szerkezetnek tűnik. A *flos aetatis* vagy *flos juventutis* közkeletű fordulata már az ókori latin költészetnek, és természetesen a humanista poéták is lépten-nyomon használják egyszerűen *fiatalság* jelentésben.¹⁹ A teljes sort nehéz lenne latinul rekonstruálni, túl sok

16 Honnan tudhatott volna a hiányról? Ha volt másik forrása, miért nem egészítette ki a szöveget? Egyszerre két hiányos szövege lett volna, és az egyik alapján jelezte volna a másikban is a hiástust?

17 Például: 428 K Deiphobust F Delphibust γ Delphibeust – 1245 K L Ganimedes D Hayamedes S Hanymedes F Hanimades – 1393 K Perusiában F Petrusiumban γ Petrusiában – 1429 K K Protesilaus F γ Pentesiilus

18 K *Eurialusnac és Lucretianac szép historiaia, melyben meg irattatic egymáshoz valo nagy szerelmec, mely szerelemből végre Lucretiánac követközéc szörnnyü halála.* – DF *Igen szep historia Sigmond Cyaszarnak Ideieben löt Dolog, Az nemes ket személyről, Euryalusrol es Lucrecyarol, es azoknac egy mashoz valo Szerelmekről, s- Lucretyanak halalarol, Euryalushöz valo szerelmenek myatta mynt löt halala?* – L *Historia Edgy Evrialvs Nevü Iffuról, És Edgy Lucretia Nevü Aszszonyrol, Azoknak egymáshoz-való szerelmeknek indulattýáról, örömökről és szerentséjékről, végre Lucretiánac szerelme miatt való haláláról.*

19 Szamosközy István így emlékezik meg Dobó Jakab haláláról. „Jacobus, Francisci patruelis, Dominici filius Ungaricae iuventutis princeps, qui alter bonorum erat heres, in primo aetatis flore interiit; dum infelix adolescens praecipit equo temere raptatur, moxque tergo excussus immoderatae exultationis

féle szerkezet szóba jöhet, annyi azonban valószínűnek tűnik, hogy ez nem egy eredeti magyar vers kezdősora, hanem latinból fordított ének kezdete. Ennélfogva hiteles szerzői szövegnek látszik, vagyis a kolozsvári kiadás már megint jobb, mint a többi.

És hát itt van a vers nevezetes kolofonja:

Mikoron írnanak másfélezer után hetvenhét esztendőben,
Aeneas Sylvius írásából szerzék ez éneket versekben,
Bodrog vize mellett, Patak városában, az úr gombos kertében.

A záró strófa olyan adatokat sorol, melyeket 15 évvel a história keletkezése után már bajos lett volna hitelesen összeszedni. Közli Aeneas Sylvius nevét, a história szerzetési helyét és idejét, információja van még a pataki vár Bodrog-parti gombos kertjéről is. Mindez teljesen szerzőinek tűnik. Ha pedig az, akkor a kolozsvári kiadás újfent elkerüli valahogy a sztemmán látható elődeit, α -t és β -t, ahol – ahogyan ezt már említettük – ez a strófa hiányzik.

Egy kolofon-strófa eltűnése, lekopása egyáltalán nem ritka jelenség. A másoló vagy olvasó számára nem feltétlenül érdekes kísérőszöveg. A história nélküle is érthető, élvezhető, ezért a záró versszak hiánya egy adott forrásban önmagában nem szokatlan. Azt viszont valamivel körülményesebb elképzelni, hogy a kolofon a sztemma mindkét fő ágán (γ -ban és az SF családban) is egymástól függetlenül tűnt el.

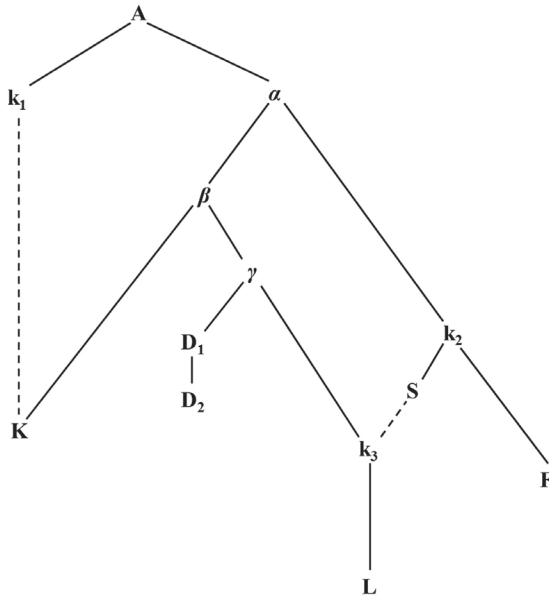
Nem pusztán a kolofon K-beli megléte indít arra, hogy a sztemmán változtatást javasoljak, hanem a kolozsvári nyomtatvány több, egyszerre fennálló egyedi tulajdonsága. Az önálló cím, a szerzőinek tűnő nótajelzés és kolofon, K önálló helyes variánsai és a helyes alakú tulajdonnevek *együttesen* arról győznek meg, hogy újabb kontaminációs vonalat kell húznunk, mellyel a kolozsvári kiadást egy k_1 kézirat segítségével összeköthetjük a szerzői szöveggel.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy A (a szerzői kézirat) és K között ne lennének közbeeső másolatok. A kolozsvári kiadás használhatott akár sokadlagos kéziratot is. A lényeg az, hogy miközben alapszövegét a közös hibák tanúsága szerint β -ból meríti, *külső* forrásra támaszkodva mégis képes bizonyos pontokon javítani rajta.

---

poenas expendit.” SZAMOSKÖZY István *történeti maradványai: 1566–1603*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Bp., A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1876 (Monumenta Hungariae Historica – Magyar Történelmi Emlékek: Második Osztály, Írók, 21) I, 208. – Szintén figyelemre méltó párhuzammal szolgál Petki János *Az Virtusnak és Voluptasnak egymással való vetekedések [...]* c. költeménye; vö. *A tizenöt éves háború, Bocskay és Báthori Gábor korának költészete*, kiad. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1959 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 1; a továbbiakban: RMKT XVII/1), 70. Már az incipitje is hasonló: „*Ifjúság virágját* ti kik viselitek...”, 20. strófája: „De mi bolondított ennyire meg téged, / Hogy nehéz dolgokkal elmédet terheled, / *Üdödnek virágát* arra mit emeled, / Hogy gondokban fogyasd ifjú kedves élted?”; a 63. pedig: „Noha most *üdödnek legszebbik virága*, / Senki nem születik kétszer ez világra, / Elmúlik az idő, mint patak zúgása, / Gyönyörködjél tehát, míg vagy jobb korodban.” A kiemelt részek Petki forrásában, Silius Italicus *Punicájának* XV. könyvében is megvannak: „quis furor hic, non digne puer, consumere bello *florem aevi?* (33–35) – „Postquam conticuit finisque est addita dictis, / tum Virtus quasnam *iuuenem florentibus [...]*” (68–69). A magyar vers 1608-as keletkezési ideje miatt nem illeszthető be gondolatmenetünkbe.

Ezzel a lépéssel szinte az összes problémás helyet felszámoltuk. A 64 horizontális variánsból már csak 8 további maradt. Ezek már mind gyenge hibák, például ékezetek nélküli szöveg téves értelmezései (pl. *hazám–házam*), vagy gyakran felcserélődő szavak (pl. *az–ez, jerünk–menjünk*). Ha nagyon nem szeretjük a horizontális eltéréseket, szóba jöhetne még egy útvonal, K-t és L-et is összeköthetnénk egy szaggatott vonallal, de ez nem sokat változtatna az összképen. L szerepe egyébként is sokadlagos, ez a kapcsolat pedig erős variánsokkal nem bizonyítható.

A módosított sztemma azt mutatja, hogy a kolozsvári kiadás változatai némileg felértékelődnek, mivel K képes elkerülni α és β hibáit. Ez azonban nem történik meg gyakran, a vers szövegét a kolozsvári kiadó nem vette teljes revízió alá. A sztemma továbbra is kétágú maradt, a *Fanchali Jób-kódex* alapján szerencsésen felszámolhatjuk a bal oldali ág hibáit. A kritikai kiadás – ahol teheti – a latin eredeti alapján választ a variánsok közül, így főszövege lényegében nem kifogásolható. Ahol az új sztemma alapján kifogást emelhetünk, az a *varia lecti*ók felsorolása. A bejelölt kontaminációs útvonalak miatt ugyanis nem áll jogunkban eltekinteni K önálló, egyedi alakjaitól, még olyankor sem, ha az összes forrás egyöntetűen tér el tőle. Az RMKT jegyzetében olvasható állásponttal szemben ez nem jelenti azt, hogy automatikusan megkaptuk volna a szerzői szöveget.²⁰ Ezzel ugyanis csak α -ig jutunk vissza, K pedig alkalmasint képes kikerülni ezt a csomópontot.

20 RMKT XVI/9, 582.

A *Lucretia* szerzőségéről szóló gondolatmeneteknek kikerülhetetlen sarokpontja a széphistória kolofonja. Ez adja meg a keletkezési helyet és időt. Emiatt volt fontos a sztemmát újrarajzolni. Egyetértek Kőszeghy Péterrel, aki a kolofont túl informatívnak tartja ahhoz, hogy a debreceni nyomdász leleményének tartsa. „Hogy Piccolomini műve a história forrása, azt leginkább a szerző tudhatta.”²¹ Az évszám is elfogadhatónak látszik, Balassi Bálint a bizonyosan 1579 előtt keletkezett *Chak Borbalaert* akrosztichonú énekét már a *Lucretia* nótájára írta, s a Krusith Ilonához szóló 1577-es éneke szintén erős Aeneas Sylvius-hatást mutat.²² Mindez azonban ellentmondott a kritikai kiadás sztemmájának.

A kolofon szerzői voltát leghatározottabban B. Kiss Attila és Szilasi László kérdőjelezte meg:

Amennyiben a stemma helyes, véleményem szerint nem bizonyítható, hogy a kolofon szerzői szöveg [...]. Igaz, az ellenkezője sem. Ha azonban a kolofon szerzői szöveg, a stemma valószínűleg helytelen. A kolofon szerzői voltának bizonyításához át kellene rajzolni a stemmát. A stemma azonban (szerintem) helyes. A kolofon tehát (szerintem) nem volt része a szerzői szövegnek (nem ugyanaz az ember írta, mint a többi): betoldás.²³

Tanulmányunk első fejezetében ezt az ellentmondást igyekeztünk eltüntetni. A *Lucretia* leszármazási rajza nem fa, hanem háló. A szaggatott vonalak mentén terjedő horizontális variánsok teszik lehetővé, hogy ne ütközzünk szövegkritikai ellentmondásokba. A textológia alapszabálya, hogy a hibák száma mindig növekszik. A kontaminációs útvonalakon azonban *javulhat* a szöveg. És legfőképp: elhárul az akadálya annak, hogy a kolofont idegen betoldásnak tekintsük. Szerintem olyan strófa ez, amelynek adataira joggal támaszkodhatunk a szerző személyének kiderítése közben.

*A széphistória szerzőjéről*²⁴

Az *Eurialus* és *Lucretia* magyar fordítójának azonosítására tett kísérletek szövevényes történetet alkotnak, és nem nélkülözik a látványos vargabetűket sem. Az alábbi áttekintés csak a legfontosabb csomópontokat igyekszik megragadni.

Az attribúciók sorát Szilády Áron nyitja meg. 1879-es Balassi-kiadásában az egyes versek, valamint a széphistória jegyzeteiben több mint 60 esetben mutat rá Balassi-versek és a *Lucretia* história kifejezésbeli azonosságára, hasonló motívumra, feltűnő szövegszerű egyezésre. Felfigyel a szerelem hatalmát példázó ókori és mitológia alakok

21 KŐSZEGHY Péter, *Balassi Bálint: Magyar Amphiön*, Bp., Balassi, 2014, 120.

22 *Uo.*, 121.

23 B. KISS Attila, SZILASI László, *Még egyszer a Pataki Névtelenről (történeti poétika és dekonstrukció, névtelenség és dialogicitás)*, ItK, 96(1992), 660.

24 A tanulmány II. fejezetét elsősorban Kőszeghy Péter kétkötetes Balassi-monográfiájának az *Eurialus* és *Lucretia* széphistóriáról szóló részei inspirálták, vö. KŐSZEGHY Péter, *Balassi Bálint: Magyar Alkibiadész*, Bp., Balassi, 2008; *Uő*, *Balassi Bálint: Magyar Amphiön*, Bp., Balassi, 2014.

(Hercules, Sámson, Aristoteles, Jason és Medea, Ariadné és Theseus) szerepeltetésére, a női szépséget leíró részek (*szemöldök-ij, kláris színű ajak, mézzel folyó beszéd*) azonos-ságára, motivikus egyezésekre (*gyémántkereszt és gyűrű küldése*), valamint a versforma rokonságára. Számomra a legmeggyőzőbb a *Lucretia* 125. sora, és Balassi 40. éneke, az *Engemet régolta...* 4. strófája között fennálló párhuzam. A *Lucretiában* ez olvasható:

Mert az *titkon* való láng az ő *elméjét* sokkal inkább *égeté*

Balassinál pedig:²⁵

Reád gyúlt szerelmem *titkon* éget engem keseredett *elmémben*

Hogy a *szerelmem tűz* módjára éget, az persze közhely, de hogy ez a tűz *titkos*, és egyúttal épp az *elmét égeti*, így egyszerre már-már túl feltűnő. Sziládyt idézem „a közös eszmék, hasonlatok, nyelvi és verselési sajátosságok, kifejezések párhuzamainak összevetése [...] engem arról győzött meg, hogy *Eurialus és Lucretia históriájának* is Balassa Bálint a szerzője”.²⁶ A hasonlóságok számát tovább növelte Matirko Bertalan 1890-es tanulmánya. Az általa bemutatott, szintén meggyőző példák után így fogalmaz: „A rokonság kimutatásától a szerzőség végleges megállapításáig ugyan még nagy tere nyílik a két-kedésnek s irodalmi vitáknak, de akinek Szilády nézetét megdönteni szándékában áll, annak objectiv bizonyítékokkal fel kell lépnie, s a ki ily bizonyítékok után akarna kutatni, az tán hamarabb Szilády nézetét megerősítő, mint azt valóban megingató okokra fog akadni.”²⁷

Az első vargabetű (Illéssy János kételyei)

Szilády álláspontja teljesen meginogni látszott, amikor Illéssy János 1895-ben közzétette Balassi Bálint addig ismeretlen hűségesküjét.²⁸ Ebben a költő említést tesz arról is, hogy az előző évben Lengyelországban járt. Noha az eskü szövege nincsen datálva, Illéssy a királyi könyvek lejegyzésmódjából következtetve az iratot az 1578-as februári országgyűlés idejére teszi, és úgy véli, hogy Balassi az egész 1577-es esztendőt Lengyelországban töltötte. Ebből pedig nyilvánvalóan az következik, hogy ugyanebben az időben nem lehetett Patakon, ezért nem is írhatta ő a *Lucretiát*.

Illéssy elmélete már a következő évben követőre talált, Mitrovics Gyula az *Aeneas Sylvius-novella feldolgozásairól* értekezve mindenben helyeslőleg idézi őt.²⁹ Tegyük

25 Balassi verseit a következő kiadásból idézem: Gyarmati BALASSI Bálint *énekei*, kiad. KÖSZEGHY Péter, SZABÓ Géza, Bp., Szépirodalmi, 1986.

26 SZILÁDY, *i. m.*, 337.

27 Ifj. MATIRKO Bertalan, *Eurialus és Lucretia a magyar irodalomban*, EphK, 14(1890), 644–660, 769–782, itt: 658.

28 ILLÉSSY János, *Két adat Balassa Bálint életrajzához*, ItK, 5(1895), 190–195.

29 Ifj. MITROVICS Gyula, *Aeneas Sylvius «De duobus amantibus»-ának magyar átdolgozói*, ItK, 6(1896), 13–67. A Pataki Névtelenről: 13–20.

gyorsan hozzá, hogy ekkor még nem voltak ismeretesek Balassi Bálint 1577 júliusában, szeptemberében és novemberében kelt, Balassi Andrásához szóló levelei. Ezeket először Erdélyi Pál közli 1899-ben.³⁰ Napnál világosabb, hogy Balassi nem töltötte az 1577-es évet külföldön, a nyár közepén már Liptóújjvárról küld levelet.

Erdélyi azonban hiába tisztázza Balassi Lengyelországból való hazajövetelének idejét, ezt nem tekinti perdöntő érvenek a *Lucretia* szerzőségét illetően. Szerinte abban, hogy a levelek hallgatnak a költő pataki tartózkodásáról, a hallgatásban beszédes tanút lelhettünk Szilády föltevése ellen, s nézete továbbra is meg van ingatva.³¹

Ezek után érthető, hogy Gyulai Ágost miért marad meg Illéssy álláspontján, és miért írja Erdélyi könyvéről szóló ismertetésében, hogy „Szilády Á[ron] légvára Matirkó B[ertalan] erősítő érvei ellenére is összeomlott Illéssy János és Mitrovics Gyula fejtegetései nyomán”.³² A Balassi szerzőségét cáfoló érvek közül hiányzik már a lengyelországi tartózkodást sejtető húségeskü, megmaradt viszont, hogy Illéssy és Mitrovics szerint is igen feszült volt a viszony Balassi és a Dobók között, elképzelhetetlen tehát, hogy a költő huzamosabban a pataki várban vendégeskedett volna.

Harsányi István joggal veti fel, hogy cáfoló adatok hiányában ezek az elképzelések egyáltalán nem állnak meg.³³ Szilády attribúciója szerinte olyan erős, hogy az 1577-es levelek előkerülése után semmi okunk nincs kételkedni Balassi szerzőségében. Idézi Mészöly Gedeon és Horváth Cyrill véleményét, akik szintén ezen az állásponton vannak. Felhívja a figyelmet Eckhardt Balassi idegen mintáival foglalkozó tanulmányára is, melyről majd a későbbiekben ejtünk szót. Már-már úgy látszott, hogy visszabilen a mérleg Szilády álláspontja felé, és lekerül a kérdés a napirendről, amikor bekövetkezett a történet újabb fordulata.

Második vargabetű (Négyesy ötlete)

Négyesy László nevezetes hipotézise Dobó Jakab személyében kereste a novella magyar fordítóját.³⁴ Ötlete két szövegre támaszkodott, a *Balassa-kódex* 46. énekére (*Bezzeg nagy bolondság volt az balgatatagban*),³⁵ illetve az *Eurialus és Lucretia* végén található Cupido-leírásra.³⁶ A kódex Balassi-versének címfelirata a következő:

Negyuenhatodik. Az Dobó Iakab eneke. az mar
szinten az idő vala kinylasban ellen szerzet ének.
azon Notara

30 ERDÉLYI Pál, *Balassa Bálint levelei*, ItK, 10(1900), 385–402.

31 Uo., 402.

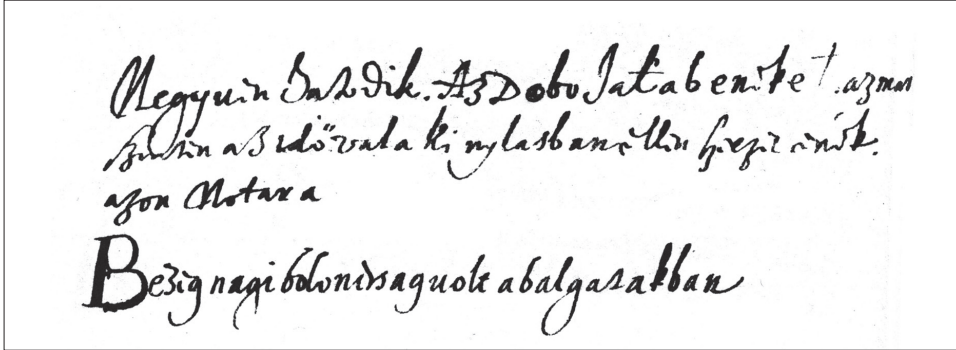
32 GYULAI Ágost, *Balassa Bálint. 1551–1594. írta Erdélyi Pál, Budapest, 1900. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. 251. l.* [könyvismertetés], EphK, 25(1901), 312.

33 HARSÁNYI István, *A pataki névtelen neve*, SpRefL, 12(1916)/3–4, 25–27.

34 NÉGYESY László, *A Pataki Névtelen és Dobó Jakab*, It, 5(1916), 81–86.

35 *Balassa-kódex* (1650 után) = STOLL 76. Hasonmás kiadása: *Balassa-kódex*, kiad. KÖSZEGHY Péter, betűhív átírás, jegyz., utószó VADAI István, Bp., Balassi, 1994, 72–74.

36 1474–1506. sor.

Négyesy az *eneke* szó utáni pontot vesszőre emendálja, leszögezve, hogy a 46. ének a Julia-versek egyike, tehát bizonyosan Balassi szerzeménye, nem pedig Dobó Jakabé. Dézsi Lajos elutasítja ezt a javítást, és azzal érvel kiadásában, hogy a cím azt is jelentheti, hogy a költő írt Dobó Jakab számára egy verset.³⁷ Ez igaz, de a pontot mégis javítani kell. Nem a rákövetkező kis *a* miatt, hiszen a harmadik sor is pont utáni kis *a*-val kezdődik, hanem amiatt, mert a kódex prózai bejegyzéséből tudjuk,³⁸ hogy a verset a feleségétől való elválása, vagyis 1586 után szerezte, és ekkor Dobó Jakab már nem élt. Ha viszont elfogadjuk Négyesy javítását, akkor a cím azt állítja, hogy a 46. verset Dobó Jakab éneke ellen szereztek, és ennek a versnek volt a kezdősora: *Már szintén az idő vala kinyilásban.*

Eckhardt Sándor tovább bonyolítja a cím értelmezését, mert szerinte a kódex másolója az *eneke* szó után egy keresztet tett, mivel nem fért hozzá az incipithez, kihagyott egy sort a Dobó Jakab-ének kezdősora számára, s ide csak később toldotta be a *Már szintén az idő vala kinyilásban* szövegrészt. Ezért értelmetlen a kódex szövege.³⁹ A nehézkes magyarázatot egyedül a kéziratban látható halvány kereszt támasztja alá. Szerintem semmi jele annak, hogy az incipit utólagos toldás lenne. A tinta színe nem mutat későbbi lejegyzésre, a második sor betűi pedig egyáltalán nincsenek összezúfolva, ahogy Eckhardt állítja. Egyedül az *az mar* rész zsúfoltabb, aminek talán az az oka, hogy a kötés felőli lapszélre esik, és itt a szemközti oldal széle zavarta a másolót. A szóban forgó kereszt pedig egyszerűen tévedésből megkezdett, majd vízszintes vonalkával érvénytelenített betűszár.⁴⁰

De ne vágjunk a dolgok elébe, térjünk vissza Négyesi eredeti gondolatmenetéhez. A 46. vers címe (vesszővel) egyáltalán nem értelmetlen. Világosan azt mondja, hogy ez egy ellen-vers, egy költői certamen egyik fele, a párdarabja pedig Dobó Jakab éneke, melynek a kezdősorát is megadja. Az *azon Notara* rész vonatkozhat a Dobó Jakab énekére is – az incipit megfelel a 3×12-es metrumnak –, de jelölheti a kódex megelőző versének

37 BALASSA Bálint *Minden munkái*, I–II, kiad. DÉZSI Lajos, Bp., Genius, [1923], II, 718.

38 *Balassa-kódex*, 57.

39 BALASSI Bálint *Összes művei, Kritikai kiadás*, I, *Versek, levelezés, iratok*, kiad. ECKHARDT Sándor, Bp., Akadémiai, 1951, 231.

40 Lásd a *Balassa-kódex* hasonló kiadásában a szóban forgó helyére vonatkozó jegyzetet; *i. m.*, 72.

dallamát is, hiszen a 45. vers (*Kérde egy barátom...*) ugyanilyen formájú, és a nótajelzése is azonos. Mivel a költemény ellen-versnek íródott, a 46. vers tartalmából (Cupido gyermekként ábrázolását helyteleníti) következtethetünk Dobó Jakab énekének tartalmára. Ez pedig Négyesy szerint pontosan megfelel a *Lucretia* végén olvasható Cupido-leírásnak.

Innen már egyszerű az azonosítás. Dobó Jakab 1577-ben Sárospatakon lakott, Cupidóról való véleménye pedig azonosítható a *Lucretia* magyar szerzőjének véleményével. Négyesy ezért „A Pataki Névtelen neve” címmel jelentkezett be előadásra a Magyar Irodalomtörténeti Társaság felolvasóülésére, és csak előadásának napján jutott a birtokába annak a levéltári adatnak, hogy Dobó Jakab 1577-ben még csak 15 esztendő volt. Így már csak tétele visszavonásáról számolhatott be.

Itt le is zárhatnánk a Dobó Jakab-ügyet, ha Horváth Iván 1982-es Balassi-könyve nem kezdeményez a tárgyban perújrafelvételt.⁴¹ A gondolatmenet szellemes érveléssel helyezi a Bodrog-parti gombos kert két egymás melletti lugasába a Pataki Névtelent és Dobó Jakabot, hogy a 15 éves életkor dacára kettőjük azonossága mellett törjön lándzsát.

Horváth Iván a 46. vers címében látható keresztre, Eckhardt nemrég vázolt, utólagos betoldást vélelmező gondolatára építette azt az elgondolását, hogy a kódex másolója a ma már csak töredékesen ismert *Íme, ez szívembe lövé egyik nyilat* első sorából tudhatta, hogy mi Dobó Jakab énekének teljes első sora. Abban nincs vita köztünk, hogy az *Íme, ez szívembe...* eredeti kezdősora éppen *Már szintén az idő...* lehetett. Ennek belátásához azonban nincs szükség Eckhardt betoldás-elméletére, bőven elegendő annyit megállapítani, hogy azonos versformában (3×12), azonos témakörben (Cupido-leírás), de ellenkező állásponton lévő (Cupido gyermekként való ábrázolását helyeslő) költeményről van szó. A kódexben látható kereszt (ha mégsem áthúzott betűszár) lehet éppenséggel olyan hivatkozás is, mely a kódex egy másik pontjára utal. Ilyen *hyperlink* köti össze például a kódex 116. lapjának végét, a 158. lappal. A Zrínyi-szövegeket másoló 5. kéz #-tel jelöli, hogy máshol folytatja a munkát. Ha ránk maradt volna az *Íme, ez szívembe...* eleje, könnyen meglehet, hogy az élén ott találnánk a *hyperlink* kapcsolódási pontját, egy másik keresztet.

A gondolatment buktatója nem az, hogy sikerül-e azonosítanunk a *Már szintén az idő vala kinyílásban...* kezdetű éneket, hanem az, hogy ezt a verset ki írta! Itt is megáll ugyanis Dézsi észrevétele, hogy a *Dobó Jakab éneke* nem feltétlenül jelöl szerzőséget.⁴² A *Balassa-kódex* 145–147. lapjain szereplő, csonkán kezdődő *Íme, ez szívembe lövé egyik nyilat...* idegen mintáját már Eckhardt Sándor kimutatta,⁴³ a költemény Ovidius és Propertius elégiáinak összekapcsolása, melybe még néhány további humanista epigramma emléke

41 HORVÁTH IVÁN, *Balassi költészete történeti-poétikai megközelítésben*, Bp., Akadémiai, 1982, 262–275.

42 Tanulmányomat 2016. márc. 29-én olvastam fel az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében. Az előadás vitáján vetette fel Csörsz Rumen István, hogy az „X. Y. éneke” kifejezés talán soha nem a szerzőt jelöli. Való igaz, általában nem azt jelöli, hanem a költemény szereplőjét (*Toldi Miklós éneke*, *Lucretia éneke*), vagy azt, akinek a nevében szól (*Balassa János éneke sólymocskájáról*, *Kemény János éneke*, *Rákóczi György éneke*, *Buga Jakab éneke*). Olykor azonban ellenpélda is akad: *Palatics György éneke* (RPHA 1425) és *Homonnay István vitézi éneke és könyörgése* (RPHA 554).

43 ECKHARDT SÁNDOR, *Balassi Bálint irodalmi mintái*, ItK, 23(1913), 171–192, 405–450 = E. S., *Balassi-tanulmányok*, összeáll. KOMLOVSZKI TIBOR, Bp., Akadémiai, 1972, 172–252; a szóban forgó versről: 206–209.

épül.⁴⁴ Propertius elégiájának segítségével még a magyar vers elveszett elejének tartalma is kikövetkeztethető, az elejéről kb. 6–8 strófa hiányozhat.⁴⁵ Eckhardt tanulmánya számos példával igazolja, hogy Ovidius verseit Balassi kívülről fújta, a tőle származó képek, mitológiai példák különösen korai verseire, pl. a Csák Borbála nevére írott költeményre hatottak. A *Balassa-kódex* Julia-verseket megelőző prózai megjegyzése név szerint említi Ovidiust,⁴⁶ a kódex 30. versénél pedig a 13. versszak után a vers mellé van jegyezve Ovidius neve. Rimay Balassi verseihez írott előszó-tervezetében is felbukkan mind Ovidius, mind Propertius neve. Ovidius egyik elégiájából való az alábbi részlet:⁴⁷

Quid me, qui miles nunquam tua signa reliqui
Laedis et in castris vulneror ipse meis

Az *Íme, ez szívembe lövé egyik nyilát* 4. strófája:

Tudod, mindenkoron táborodban éltem,
Abban eleitül fogva vitézkedtem.

Vessük össze ezt a 9. Celia-énekkal:

Immár zászlód alól kiköltem, sőt távol járok nagy seregedtől.

Sőt (némi blaszfémiával) Balassi híres utolsó szavait is idézhetjük:⁴⁸

Te katonád voltam, Uram, és az te seregedben jártam.

Beszédesnek gondolom az Angerianus-párhuzamot is.⁴⁹ A tűz és a víz, a szerelem lángját enyhítő könnyek képe persze nagyon közhelyes, de talán mégsem véletlen, ebből is csokrot lehet kötni. Az *Íme, ez szívembe...* 9. strófája:

44 OVIDIUS, *Amores*, II, 21; PROPERTIUS, II, 12; MARULLUS, *Ad Naeream* vagy ANGERIANUS, *Ad Coeliam*.

45 A modern kiadások így is közlik, 6 strófányi hiányt feltételezve. Vö. Gyarmati BALASSI Bálint *énekei*, 250–251.

46 *Balassa-kódex*, 57.

47 OVIDIUS, *Amores*, II, 9/a. GAÁL László magyar fordításában: „Miért bántasz? Katonád voltam, zászlód soha el nem hagytam! E tábor enyém! S itt kapok újra sebet?” – SZILÁDY ugyanehhez a helyhez Angerianus *Si tua castra sequor...* kezdetű epigrammáját hozza párhuzamul (*i. m.*, 331.).

48 A nevezetes búcsúszavakat Dobokay Sándor jegyezte fel és adta közre a Campianus-fordítás előszavában: „Christus mortuus est pro me, et ego diffidam? Tuus miles fui Domine, tua castra sequutus sum. Christus (úgymond) megholt énérttem, és én hogy kételkedjem? Te katonád voltam, Uram, és az te seregedben jártam.” BALASSI Bálint *Összes művei*, s. a. r., jegyz. KÖSZEGHY Péter, Bp., Osiris, 2004, 385. A „tua castra sequutus” Angerianus szóhasználatával esik egybe, lásd az előző jegyzetet.

49 Eckhardt a bemutatott strófához vagylagosan Marullus *Ad Naeream* (*Sic me blanda tui...*) és Angerianus *Ad Coeliam* (*Ni lacrymae fluerent...*) epigrammáit jelöli meg, ill. Angerianus szövegét közli. Számunkra most a magyar szövegek párhuzama, különösen a *nedvesség* szó előfordulása a fontos. A szó meglehetősen ritka a régi magyar költészetben.

Az *nedvesség* tüzzel hogyha öszvetérne,
Az én életemnek lött volna már vége,
De az tűznek a víz nagy ellenkezője.

Balassi 12. énekében (*Csak búbánat immár...*) a 9. strófában pedig ezt olvashatjuk.

Az fiatal fához vagyok már hasonló, ki még nyers és zöldellik,
Ki az tűzben lévén egyfelől *nedvesül*, s másfelől égettetik,
Így egyfelől szívem tőled kínoztatik, s ismét vigasztaltatik.

A szép Margarétáról szól 62. ének 5. szakaszában pedig ezt:

Mely szerelmes tüzem, hogyha eddig engem nem szárazgatott volna,
Könnyhullásom miatt, mint egy folyó patak, mind elcsorgottam volna,
De viszont könnyvemnek köszönöm, hogy élek, mert tüzemet az oltja,

Úgy gondolom, hogy szerzőként teljes joggal gyanakodhatunk Balassi Bálintra.⁵⁰ Azt még csak el lehetne képzelni, hogy valaki más Ovidiust vagy Propertius imitál magyarul, de hogy mindezt Angerianussal vegyítve tegye, ráadásul úgy, hogy Balassinál is megtalálható képeket használjon, az már felettébb gyanús. Ezért nem értek egyet Horváth Ivánnal, aki az Angerianus-hatás közhelyszerűnek minősítésével bizonyítottnak látja, hogy *nem* Balassi a vers szerzője.⁵¹

Súlyosabb ellenvetés, hogy az *Íme, ez szívembe...* kezdetű töredék a *Balassa-kódex* azon részében szerepel – a Balassi-rész legvégén, a Celia-énekek után –, ahol Horváth Iván szerint egyetlen hiteles Balassi-vers sem található.⁵² Ez a megállapítás kissé pontatlan, mert a 141–142. lapon hiteles Balassi-vers áll (2. *Cupido szívemben sok tüzes szikrákkal...*), csak ez korábban már szerepel a gyűjteményben. De a megállapítás lényege az, hogy a kódex ezen helyén már olyan darabok találhatóak, amelyek nem tartoznak a törzsanyaghoz, minden bizonnyal a lezárt Balassi-gyűjtemény után másolták a kézirat végére őket, szerzőségük tehát legalábbis bizonytalan. Ez persze megint nem kizáró ok.

Szerintem Horváth Iván sikeresen rekonstruálta az *Íme, ez szívembe lövé egyik nyilat* kezdetű töredék eredeti kezdősorát. A *Már szintén az idő vala kinyílásban* incipit talán segíthet abban, hogy a vers problémás elhelyezkedését megoldjuk. Szívesen gondolnám a Balassi-gyűjteményhez tartozónak, mert a 46. *Bezzeg nagy bolondság...* címfelirata gyűjteményen belüli hivatkozás lenne. Ráadásul Balassi négyszer is használja nótajelzésként (a 34, 45, 46, 49. verseknél), sőt Rimaynál is előfordul a *Balassa-kódex* 2. szerelmes verse, a *Ne csudáld szívemet, hogy ilyen keserves nótajelzéseként*.⁵³ A 3×12-es

50 A Balassi szerzőségét erősítő érvekhez lásd még: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Dobó Jakab éneke és Balassi Bálint versei Cupido gyermek voltáról*, Napút 18(2016)/3, 89–98. Meggyőzőnek tartom azt a megfigyelését, hogy a latin minták *fixus* és *habitare* szavait az érintett versek egyaránt a *hever* szóval adják vissza.

51 HORVÁTH, i. m., 270.

52 Uo.

53 A *Már szintén az idő vala kinyílásban* kezdősort érthetjük napra pontos datálásként is. A sor második

strófaforma mindkettőjüknél a *dialogus* műfajához kapcsolható.⁵⁴ Ilyen metrumú verset a Balassi házassága előtt írt versei között kettőt találunk, mindkettő élén a *Byś ty wiedziala* nótajelzés áll (15., 22.). Ha a 34. *Méznél édesb szép szók...* már nem ezt a lengyel éneket, hanem a *Már szintén az idő* nótajelzést adja, akkor e versnek korábban, a kódex első 33 verse között kellene lennie. A részt lezáró prózai megjegyzés ezt az éneket nem jelöli meg hiányzó darabként.⁵⁵ Akkor pedig csakis egyetlen egy helyre illeszthetjük be, a kódexből hiányzó 31. vers helyére!⁵⁶

Ez a kódex 55. lapját érintő hely a kézirat úgynevezett „kis cruxa”: itt a másolók forrásából kihullott egy levélpár, és emiatt a 30. ének szövege megszakad, hiányzik a teljes 31. ének, valamint a 32. *Áldj meg minket, Ūristen* első három strófája.⁵⁷ Klaniczay Tibor következtetése szerint a teljes egészében hiányzó vers egy szerelmes ének lehetett.⁵⁸

Tegyük fel, hogy a *Már szintén az idő vala kinyílásban...* azonos a hiányzó 31. verssel. Jó helyre kerül, mert a két korábbi lengyel nótajelzést követi, a 34. *Méznél édesb szép*

fele világosan a 'tavasz'-ra utal, a *már szintén* kifejezés pedig 'szinte már' jelentésű, vagyis a sort ma így mondanánk 'a tavasz-már-már beköszöntött', 'szinte már kitavaszkodott'. A tavasz csillagászati kezdete, a napéjegyenlőség pedig márc. 21-re esik. Dobó Jakab születésének napja márc. 22., tehát ha akarjuk, a szóban forgó verset tekinthetjük afféle születésnap ajándéknak. Az már csak a véletlen csúf játéka, hogy a tavaszi napfordulóhoz szintén csak egy napra van március 20., amikor 1585-ben Dobó Jakab lesett a lováról, és nyakát szegte. Annak fényében, hogy a *Már szintén az idő...* 3×12-es versformája éppen a 16. század egyik legismertebb halottas búcsúztató, az *Ember, emlékezzél a szomorú halálról* dallamával esik egybe, akár tudatos rájátszásra is gyanakodhatnánk. A szerelmes és halottas tematika azonban teljesen kizárja egymást.

54 A műfaj és metrum, *genus* és *modus* összekapcsolódásáról: PIRNÁT Antal, *Balassi Bálint poétikája*, Bp., Balassi, 1996 (Humanizmus és Reformáció, 24), 21–28; VADAI István, *Balassi Bálint és a virágének*, Prágai Tükör, 13(2005)/1, 55–61, 13(2005)/2, 28–32.

55 *Balassa-kódex*, 57.

56 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza a Celia-ciklus elveszett első darabjával véli azonosíthatónak versünket; *i. m.*, 95. Tartalmilag valóban illik is a verssorozat élére, de komoly ellenérvek is felhozhatók az elképzeléssel szemben. A Celia-énekek első számozott darabja a *Harmadik*, ezt egy töredék (*Kit csak azért mível...*) és egy számozatlan, de címmel ellátott darab (*Két szemem világa...*) is megelőzi. Emiatt az első ének talán nem is hiányzik, és így a nyitó darab nem lehet a *Már szintén az idő...* kezdetű vers. A ciklus eleje a *Balassa-kódex*ben csonka, de a kézirat forrásában még nem volt az. Mi indokolná a nyitódarab kétszeres lejegyzését? A ciklus élén és a vegyes részben is szerepelt volna? A Celia-énekek véleményünk szerint 1589 nyara után, a költő lengyelországi bujdosásának idején keletkeztek, vagyis Dobó Jakab halála után. SZENTMÁRTONI SZABÓ egy korábbi tanulmánya – *Balassi kötetkompozíciójának rejtelvei*, ItK 103(1999), 635–646 – Celiát Dobó Krisztinával próbálja azonosítani, a ciklus keletkezését pedig 1584 előttre teszi. Így a szóban forgó vers íródhatott volna még Dobó Jakab életében. Szerintem azonban a *Saját kezű versfűzér* záró darabja eligazít a költő szerelmeinek sorrendjét illetően: „Lettovább Juliát, s letinkább Celiát ez ideig szerettem, / Attól keservessen, ettől szerelmessen vígan már búcsút vettem.” Nem is a nevek sorrendje a döntő, hanem az *attól-ettől* távolra és közelre mutató névmások árulkodóak. További ellenérveket hoz még: VAMOS Hanna, *Hannuska = Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, LX, Minden kor, a főszerkesztő, Kőszeghy Péter hatvanadik születésnapjára (ángyod térde – „Zsúpra aggnő”)*, szerk. BARTÓK István et al., Bp., rec.iti, 2011, 73–82.

57 A kódex kis cruxának kérdésköréhez: VADAI István, *A Balassi-kódex szerkezete – Mézeskenyér és papírrepülő*, Hungarológiai Közlemények (Újvidék), 36(2005)/1, 13–23.

58 KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*, MTA I. OK, 11(1957), 277. A 31-es szám alá az új kiadások (Gyarmati BALASSI, *i. m.*, 281, 311–312) a *Csáky-énekeskönyvben* található *Engem Venus asszony...* kezdetű verset javasolják felvenni.

szókat pedig *megelőzi*. Ha a vers elejéről valóban 6–8 versszak hiányzik, akkor a 30. vers záró szakaszaival, illetve a 32. vers három nyitó szakaszával éppen megtölthetett egy levélpárt, mely korábbi rekonstrukcióm szerint egy ívfűzet közepén helyezkedett el. Innen azonban kihullott, a *Balassa-kódex* másolói már egy olyan kézírathoz jutottak hozzá, mely ezen a helyen hiányos volt. De feltehetjük, hogy a kihullott levélpár mégsem veszett el, csak éppen nem a megfelelő helyére rakták vissza, hanem a Balassigyűjtemény végéhez csapták!

A hipotézisnek még az sem mond ellent, hogy a kódex Balassi-versei címükben számozva vannak. Az *Íme, ez szívembe...* eleje a kódex laphiánya miatt az elején csonka, tehát akár számozva is szerepelhetett, a rákövetkező 32. *Áldj meg minket, Úristen* pedig az *Istenes énekek* nyomtatott kiadásaiban is szerepel, így a másolók egyszerűen kihagyták, ahogyan ezt az 55. lapon a *Bocsásd meg, Úristen...* esetében is tették.⁵⁹

Ha helyes a következtetésünk, akkor a *Balassa-kódex* 31. verse a *Dobó Jakab éneke* címet viselte, ám az éneket Balassi írta.⁶⁰ Jegyezzük meg gyorsan, hogy a certamen párdarabja, a 46. *Bezzeg nagy bolondság volt az balgatagban* nem szólja le vitapartnerét.⁶¹ A félreértést az „írta” szó használata okozza. Az érintett versek latin forrásaiból egyértelműen kiviláglik, hogy a vita tárgya Cupido *festői* ábrázolása. *Dobó Jakab éneke* forrásában, Propertiusnál, és a 46. vers forrásában, Angerianusnál is „qui pinxit” áll. A *Lucretia*-széphistória végén olvasható Cupido-leírás forrásában, Aeneas Sylvius költeményében is világosan képmásról van szó: „Vidimus effigiem lascivi nuper amoris / Quae nimium mentem movit imago meam.”⁶² Az már más kérdés, hogy az „ír” igét Balassi és a *Lucretia* szerzője is betűvetésként *is* használja.⁶³ De az irodalmi vita során a festő leleményét minősítik *nem kis okosság*nak, illetve *bolondság*nak. Nem kell tehát

59 Egyedül az okoz némi ellentmondást, hogy a három strófásra csonkult szövegnek még a kezdősorát sem jegyezték fel. Talán még a kihullott levélpár is szakadt volt? Vagy a másolók a tíz istenes vers ügyét lezártnak tekintették a kódex „nagy crux”-ánál, a *Balassa-kódex* 101–116-nál hagyott üres hellyel? A kérdés meghaladja e dolgozat kereteit, és talán összefügg azzal, hogy a tíz istenes ének számára csak kilenc sorszám áll rendelkezésre. A 10. éppen az *Áldj meg minket, Úristen* lenne. Erről lásd KÖSZEGHY, *Balassi Bálint: Magyar Amphiön, i. m.*, 2014, 184–199.

60 A *Balassa-kódex* 1610 körüli őseben ráadásul még egy Cupido-leírás szerepelhetett, melyről a Balassizakirodalom eddig nemigen vett tudomást. Korábban érveltem már amellett, hogy a kódex harmadik nagy egységének, a *Mostani poéták* résznek a nyitóverse alapján Petki János személyében keressük az 1610 körül dolgozó „irodalomkedvelő művelt férfiú”-t. Vö. VADAI István, *Hozzászólás a Hozzászóláshoz = A szerelem költői: Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján (Sárospatak, 2004. május 26–29.)*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Bp., Universitas, 2007, 159–160. A kódexnek ez a része csonkán fejeződik be, s könnyen elképzelhető, hogy a kézirat végén ott állt Petki egy Cupidót gyermekként ábrázoló képről szóló verse is. Kiadva: MAKSAY FERENC, *Petki János Cupido-verse 1610-ből*, ItK, 71(1967), 321–324.

61 NÉGYESY érvel így Balassi szerzősége ellen, *i. m.*, 86. HORVÁTH Iván szerint Balassi vitapartnerét nevezi *balgatagnak*, gondolatát pedig *bolondságnak*; *i. m.*, 269. SZILASI László úgy véli, hogy a certamen tárgya egy „harmadik mű”, a *Lucretia* végén található Cupido-leírás, vö. *A sas és az apró madarak: Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. században*, Bp., Balassi, 2008 (Humanizmus és Reformáció, 30), 269. Lásd még B. KISS–SZILASI, *i. m.*, 672.

62 Az érintett strófák forrásáról: RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Írják gyermek-képben*”, ItK, 80(1976), 681–684.

63 Balassi, 46, 19: „Szerelem szép képét írom”; *Lucretia*, 1474: „Képét, ábrázatját, magaviseletét, termetét is megírom”.

ellentmondást látnunk abban, hogy Balassi a 46. *Bezzeg nagy bolondság volt az balgatagban* kezdetű versében önmagát szólná le erős szavakkal. Saját magával persze vitatkozhat, hiszen – ahogyan ezt már Eckhardt Sándor megjegyzi –, Angerianus is megírta a certamen mindkét felét, a gyermek Cupido ábrázolásának helyeslését és ellenzését is.⁶⁴

Akár igazunk van az *Íme, ez szívembe...* azonosításában, akár nem; Dobó Jakab akár a szerzője, akár a beszélője a versnek, az iménti megjegyzésből az következik, hogy személye nem kötődik az *Eurialus és Lucretiához*. Hogy Cupido gyermekként való festői ábrázolását helyeselte, az nem több, mint humanista közhely. Hogy ez a sok helyen felbukkanó közhely történetesen egybeesik Aeneas Sylvius véleményével, egyáltalán nem bizonyít semmit. Balassi jellegzetes – valóban a *Lucretia* magyar fordítóját idéző – fordulata, a *Bezzeg nagy bolondság* kifejezés pedig nem Dobó Jakabot köti a széphistóriához, hanem saját magát.

Térjünk vissza e két vargabetű után a széphistória attribúciójának tudománytörténeti áttekintéséhez. Illéssy kételyei és Négyesy (azonnal visszavont) ötlete után tényleg elcsitulnak a hullámok a *Lucretia* körül. Dézsi Lajos 1923-as kiadásában – különösebb indoklás nélkül – hiteles Balassi-versként szerepelteti a *Lucretiát*.⁶⁵

A következő váratlan fordulatot Eckhardt Sándor 1951-es kritikai kiadása hozza. Ebből – ugyancsak minden indoklás nélkül – Eckhardt kihagyja a *Lucretiát*!⁶⁶ Márpedig egy kritikai kiadásnak kötelessége lenne elszámolni minden olyan darabbal, melyet az előző tudományos igényű kiadásoktól eltérően elhagy. A kiadás azonban sem érvekkel, sem ellenérvekkel nem szolgál a *Lucretia* szerzőségével kapcsolatban. Tulajdonképpen ez a különös kiadói magatartás, a hallgatás okozta a legutóbbi időkhöz fennálló *ex lex* helyzetet. Szilády attribúcióját a kritikai kiadás nem támogatja, de nem is cáfolja. Pedig – ahogy majd később látjuk – éppen Eckhardt egyik megfigyelésére támaszkodva tartjuk igazolhatónak Balassi szerzőségét.

Szilády eredeti elképzeléséhez tért vissza Komlowszki Tibor 1969-es tanulmánya, mely újabb érvekkel támogatta meg Balassi szerzőségét.⁶⁷ Érvei között szerepel a vers-típusok hasonlósága (női dal, szerelmes levél, ajándék mellé írt vers), a reneszánsz női eszmény teljes azonossága, továbbá különféle nyelvhasználati mozzanatok (alliteráció, elvont fogalmakból építkező költői kép, frazeológiai megfelelések). Komlowszki finom megfigyelései igen meggyőzőek, a széphistória és Balassi költészetének olyan fokú rokonságát mutatja be, mely alapján valószínűtlennek tűnik, hogy Balassin kívül bárki is szóba jöhetne fordítóként. Kár, hogy a dolgozat egy gyenge lábakon álló hipotézis irányába is elmozdul: Lucretia életbeli megfelelőjének Kerecsényi Juditot tartja. Bár Komlowszki is elismeri, hogy nem ismerünk a hölgyhöz írott Balassi-verset, egy más-hoz szóló ének sorkezdő betűiből mégis kirakja a Kerecsényi nevet, úgy hogy a betűket 1–6–5–7–14–13–15–20–17–25–21 sorrendben olvassa. Ez a sorrend szerintem nem „rejtett szimmetriáról tanúskodik”, ahogy Komlowszki véli, hanem egyszerűen légből kapott.

64 ECKHARDT, *i. m.*, 214.

65 BALASSA, *i. m.*, II, 413–474, 772–773.

66 BALASSI Bálint *Összes művei*, I.

67 KOMLOVSZKI Tibor, *Balassi, Kerecsényi Judit és az Eurialus és Lucretia*, ItK, 73(1969), 391–406.

Hasonló módon erőltetettnek gondolom Lucretia egyik levelének állítólagos akrosztichonját, a IOTKHAE betűsört is, mert a második betű, az O nem tűnik cserélhetőnek [„Ó, én szegény fejem, hogy elvöm tetőled először leveledet” – „Me miseram! quae tuas suscepi litteras!”], a H betűvel kezdődő strofa meglétét pedig az összes forrás igazolja.

Hasonló módon csúszik félre Tóth István 1970-es tanulmánya is.⁶⁸ Ez a dolgozat is Szilády és Matirko frazeológiai példáinak sorát bővíti. Újdonsága, hogy Balassi *Szép magyar komédiáját* is bevonja a vizsgálatba. Egyet lehet érteni azzal az érveléssel, hogy Balassi korai versei, a Krusith Ilonához írott 23., a Chák Borbála nevével szerzett 14., sőt a Krisztina nevére írott 2. vers is feltűnő rokonságot mutat a *Lucretiával*. Talán még abban is igaza van Tóth Istvánnak, hogy a Krisztinához írott vers címzettje Dobó Krisztina, akivel Balassi éppen 1577-ben találkozhatott, amikor Balassa János halálát követően a pataki vár zálogösszegére adott kölcsön ügyeit intézte. Bizonyosat persze nem tudunk. A tanulmány ott válik komolytalanná, amikor a szerző a *Lucretia* állítólagos akrosztichonját kezdi vizsgálni. A Balassi titkosírásával kódolt, és latin rövidítésként felfogott zavaros betűhalmazt nem tudom elfogadni értelmes megoldásnak. Az önkényes és igazolhatatlan próbálkozás az egész dolgozat értékét megkérdőjelezi, noha a táblázatosan összefoglalt szövegpárhuzamok önmagukban erős érvrendszert szolgáltatnának Balassi szerzősége mellett.

Legutóbb Kőszeghy Péter foglalta össze a Pataki Névtelenről szóló nézeteket, gondosan összegezve a Balassi mellett és ellen felhozható érveket.⁶⁹ Egy teljesen új attribúciós javaslattal is szolgál, könyvének külön fejezetében mutatja be Paksi Mihályt, aki 1557-ben Sárospatakon volt rektor.⁷⁰ Jó helyen és jó időben tehát, hogy ne zárjuk ki a *Lucretia* lehetséges fordítói közül. Már csak azért sem, mert Paksi alapos humanista műveltséggel rendelkezett, jelentős kapcsolati háló veszi körül (Brutus, Dudith, Boissard), latinul verseket is szerzett. Az *Eurialus és Lucretia* öt fejezetének élén álló latin verses argumentumok szerzőjeként könnyű lenne Paksi Mihályt elgondolni. De magyar nyelvű verset egyáltalán nem ismerünk tőle. Az is igaz viszont, hogy Balassitól pedig egyetlen latin verssort sem. Pozitív adat híján a kérdés így nyilván nem dönthető el. Kőszeghynek abban feltétlenül igaza van, hogy lehetséges harmadik megoldásként Paksi Mihály szerzőségét is meg kell fontolnunk. De térjünk vissza a *Lucretia* és Balassi kapcsolatára. A szóhasználat alapján Kőszeghy is úgy gondolja, hogy Balassi már 1577-ben olvasta, sőt szinte betéve tudta a széphistóriát.

Hangsúlyozza, hogy a *Bezeg nagy bolondság* fordulat, a *szemöldök-ij* vagy *kaláris ajak*, *víg tekintet* kifejezések nagyon erős attribúciós érvként szolgálnak. Kőszeghy szerint ezek „a 16. században *leginkább csak* a Pataki Névtelennél és Balassi Bálintnál fordulnak elő.”⁷¹ A 16. századi költészet teljes szövegtára alapján igazolhatom, hogy az óvatos *leginkább csak* fordulat bátran lecserélhető arra, hogy *kizárólag*. A felsorolt kifejezések *kizárólag* a *Lucretiában* és Balassi verseiben fordulnak elő.

68 TÓTH István, *Az Eurialus és Lucretia című széphistóriánk szerzőségének kérdése*, A Pécsi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1970, Ser. 3, 73–94.

69 KŐSZEGHY, *Balassi Bálint: Magyar Amphión, i. m.*, 118–132.

70 *Uo.*, 133–157.

71 *Uo.*, 130.

Vegyük például a *kláris/kaláris* szót. Önmagában természetesen előfordul a 16. századi nyelvben, a latin *corallus* szóból származik, és korallból készült ékszer, ruhadísz vagy rózsafüzér anyagát nevezték meg vele, például hagyatéki leltárakban. Nem jelöltek vele azonban színt, különösen nem női ajak színét. A korallszínű ajak csak Lucretia és Balassi nőalakjainál található meg. A 17. században aztán persze felbukkan ez a kép, különösen Gyöngyösinél, de ez természetesen már Balassi hatásával magyarázható. Visszatérve Kőszeghy álláspontjához, ő így összegez: „nem vitatható, hogy Balassi kívülről fújta az *Eurialus* és *Lucretiát*, ha ő volt a szerző, ha nem”.⁷²

És ezzel Kőszeghy a probléma Achilles-sarkát ragadta meg. Ugyanis hiába tudjuk, hogy Balassi ismerte a *Lucretiát*, említi is 30. számú versében, hiába tudjuk, hogy négy esetben a *Lucretia éneke nótájára* szerzett verset, később pedig a *Lucretia-strófából* alakította ki a belső rímes Balassi-strófát, hiába tudjuk, hogy előszeretettel élt a história motívumaival, képeivel, szavaival – ha kívülről fújta, akkor ezt gond nélkül megtehetette akkor is, ha nem ő volt a szerző. Többen azzal érvelnek, hogy a Krusith Ilonához írt 23. számú vers bizonyosan 1577 nyarán keletkezett, merthogy Balassi egy ez évi, július 11-ei levelében ír házassági tervéről. Ez így is van, és az is igaz, hogy a Krusith Ilonaversen erős *Lucretia*-hatás mutatható ki. De hiába tudjuk, hogy Balassi már 1577-ben ismerte a históriát, mert ha időben megfordult Patakon, már ekkor is kívülről fújhatta.

Minden olyan érvelés, mely a magyar széphistória és Balassi verseinek hasonlóságán alapul, meggyengíthető azzal, hogy a költő más versét is utánozhatta. Ezt a buktatót egyedül Eckhardt Sándor megfigyelései kerülik ki. Ahogy már említettük, Eckhardt nem vallotta Balassit a história szerzőjének, a *Lucretiát* nem vette fel kritikai kiadásába, sőt a *Fanchali Jób-kódex* ismertetésekor, 1959-ben így fogalmaz: „A [heroida] műfaj különben már az *Euryalus* és *Lucretiában* is érvényesült, melynek a szerzőjét máig sem ismerjük.”⁷³ Ez azért különös, mert egy korábbi, 1913-as tanulmányában, ahol Balassi irodalmi mintáival foglalkozott, éppen ő mutatott rá arra, hogy a költő nemcsak a magyar széphistória szövegét ismerte, hanem a latin eredetét is. A Krusith Ilonához írott vers (*Keserítette sok bú és bánat...*) szövegén mutatja be, hogy Balassi Aeneas Sylvius szövegét követve fogalmazza bókjait.⁷⁴

Non Helenam pulchriorem fuisse crediderim...

Íme, lám nagygal meghaladta az te szépségeddel,
Az kinek nevét viseled te vezetékneveddel (23/7)

*Oculi tanto nitore splendentes ut in solis modum respicientium intuitus hebetarent [...]
Vicerunt oculorum radii quibus es sole potentior.*

⁷² KŐSZEGHY, 131.

⁷³ Balassi Bálint *Szép magyar komédiája*, i. m., 36.

⁷⁴ ECKHARDT, *Balassi-tanulmányok*, i. m., 220. A dőlt betűs részek az Aeneas Sylvius-novella kritikai kiadásának 5. és 13. lapjáról valók. Vö. Josephus DÉVAY, *Aeneae Sylvii „De duobus amantibus” historia cento ex variis*, Bp., Heisler, 1901. A Balassi-idézetek utáni szám a *Balassa-kódex*beli verssorszám és a strófa sorszáma.

Az napnál hatalmasb vagy te két szép szemeddel,
Szép Diana is semmi hozzád magaviseléssel. (23/7)

Comae illae copiosae et aureis laminis similes [...] Labia corallini colores, ad morsum optissima [...]

Látván minapi napon hajad arany színű voltát,
Kaláris szabású ajakid édes mosolygását (23/8)

Eckhardt egy lábjegyzetben még azt is megjegyzi, hogy: „Érdekes egyébiránt, hogy e költemény kelte (Balassi látogatása Krusithéknál) egybeesik a magyar Lucretia-fordítás keltével (1577)”.⁷⁵

A fentebbi felsorolásban idézett latin részeket a Pataki Névtelen is lefordítja, gyakran ugyanazokkal a szavakkal (*naggyal meghaladott szépség, kaláris ajak, rózsaszínű arc*). Talán még az sem véletlen, hogy a *Lucretia* debreceni kiadásának nótajelzése⁷⁶ feltűnő egyezést mutat a szóban forgó Balassi-vers kezdősorával, annak dacára, hogy a két vers metruma különböző:

Lucretia (D₁): *Bánat, keserűség megfogta szívemet*
Balassi (23): *Keserítette sok bú és bánat az én szívemet*

De térjünk vissza Eckhardt példasorához. Az eddigiektől lényegesen különbözik a helyzet a következő részleteknél!

Intuitus laetus, facies alacris, genae veluti lilia, purpureis immixta rosis. Sparso namque inter genas rubore, tales dabant ore colores, quales indicum ebur, ostro violatum, aut quales reddunt alba immixta purpureis rosis lilia.

[...] olyan szép színe,
Mint rubint gyémánttal miként illik egybe,
Vagy fejér liliommal ha rózsát fogsz egybe. (7/8)

His (oculis) illa et occidere, quos voluit, poterat et mortuos, cum libuisset, in vitam resumere.

Oly igen nagy ereje vagyon te két szép szemednek,
Az kiket akarnak, megölnek, s ismeg megélesztenek. (23/9)
Te két szép szemeddel, mellyel gyakran megölsz, élessz viszont engemet (14/13)

75 ECKHARDT, *Balassi-tanulmányok, i. m.*, 220.

76 A debreceni kiadásban csak ennyi áll: *Banat keserüség Notajara*. A hivatkozott éneket nem ismerjük, kezdősorának teljesebb alakja a bártfai 1593-as énekeskönyvben (RMNy 713) fordul elő a *Mely család e világ, ó emberi állat, mit ragaszkodol hozzá* (RPHA 875) nótajelzéseként.

Így ő szemének is vagyon nagy hatalma,
Magsért szerelmével, mihelyen akarja.
Ő tekintetében villámlik szerelem,
Kivel néha megöl, néha éleszt engem. (15/10–11)

Ezeknél a példáknál hiába ütjük fel a magyar széphistória megfelelő helyét: a Pataki Névtelen ezeket nem fordította le.⁷⁷ Vagyis Balassi ugyanazon évben, a *Lucretia* fordításának idején egyszerre ismeri a latin novellát és annak magyar fordítását, egyazon versében hol a latint, hol a magyart követi!

Eckhardt nem vonja le azt a következtetést, amit szerintem e megfigyelésből kénytelenek vagyunk leszűrni: Balassi Bálint a magyar széphistóriát azért fújta kívülről, mert ő fordította le. Balassi szerzősége mellett már eddig is ott tornyosultak a kiválóbbnál kiválóbb érvek, Szilády párhuzamai, Komlovszki megfigyelései, a nőábrázolás módja, az azonos költői képek és motívumok, a párhuzamos toposzkészlet, csak éppen nem tudtuk megkülönböztetni a külső és belső hatást, elválasztani egymástól valaki másnak az utánzását és az önidézetet. Elképzelhetjük persze, ahogy Balassi testközelből (mondjuk a pataki várkert szomszédos lugasából) figyelt volna *valaki mást*, a Pataki Névtelent – Dobó Jakabot vagy Paksi Mihályt –, és szemét hol a latin, hol a frissen készült magyar sorokra vetette, de azt hiszem, hogy ez meglehetősen nehézkes hipotézis.

Önként adódik a kérdés, hogy ha Balassi a széphistória fordítója, akkor miért nem szerepel a költő művei között? A *Balassa-kódex* miért nem sorolja fel a költő gyermekségétől fogva a házasságáig szerzett énekei között?

Érvelhetnénk azzal, hogy a kódex csak a kisebb darabok gyűjteménye, de ennek ellene mond a kézirat egy prózai megjegyzése, mely a *Jephtes-históriáját* említi, „ki még nem kész [...]”.⁷⁸ A mondat éppen itt szakad meg, de annyi talán mégis kiolvasható belőle, hogy ha a *Jephtes* már készen lenne, akkor helye lenne a gyűjteményben.

Nos, hol helyeznénk el a *Lucretiát* a *Balassa-kódex*ben, ha igazodni szeretnénk a kézirat Balassi-részének kronológiai rendjéhez? Nyilván csakis a gyűjtemény legelejére tehetnénk. Ha pedig így járunk el, akkor kiküszöbölhetjük a kézirat 54. lapjának problémáját, az ott lévő prózai megjegyzés a históriát azért nem említi, mert az nem is hiányzik. A *Balassa-kódex* 1650 körüli másolói persze nem másolták le a kézirat e terjedelmes nyitófejezetét, hiszen idő hiányában csak a nyomtatásban el nem érhető szövegekre összpontosítottak. A széphistória pedig nyilván könnyen elérhető volt a számukra. Gondolatkísérletünk kellemes következménye, hogy egy csapásra megszűnik a kódex címkezetének sutasága: „Következnek Balassa Bálintnak kölem-kölem féle szerelmes éneki [...]”. Egy korábbi tanulmányomban úgy gondoltam, hogy a *következnek* szó nem jelent feltétlenül ’rákövetkezést’, érthető úgy is, hogy ’itt sorakoznak’.⁷⁹ Ha azonban a *Lucretia* tényleg megelőzte a jelenlegi címlapot, ez a magyarázat feleslegessé válik.

77 Ha a Pataki Névtelen fordítaná e mondatot, akkor a 16. strófában, a 45. és 47. sor között lenne a helye.

78 *Balassa-kódex*, 99.

79 VADAI István, *Balassi Bálint elvegyült énekei*, ItK, 118(2014), 399–401.

Egy ilyen felépítésű, a széphistóriát és Balassi kisebb énekeit is tartalmazó versgyűjtemény egykori megléte mellett egyéb érvek is szólnak. Tudjuk például, hogy Batthyány Ferenc 1604–1605 táján Balassi-versekkel udvarolt későbbi feleségének, Lobkowitz Poppel Évának.⁸⁰ Eckhardt Sándor is úgy gondolta, hogy Balassi verseinek teljes gyűjteménye a birtokában volt. Úgy vélem, hogy Balassit éppen ez indíthatta arra, hogy műveit egyetlen nagy gyűjteménybe rendezze.⁸¹ Batthyány szerelmes leveleiben azonban egy kakuktktojás is meglapul. Kétszer is ugyanaz a költemény jár a fejében: „mert megh sértet szivemnek sok fohaszkodasj bizonságym lehetnek”; „megh sértét sziuemnek sok fohaszkodasj, bizonságym lehetnek, hogj magammal inkább szerettek tegedet [...]”.⁸² Eckhardt figyelmét elkerüli, hogy e sorok a *Lucretia* 217–219 soraira mennek vissza, arra gondolt, hogy az idézetek Balassi egy mára elveszett verséből valók, ezért töredékként még Balassi-kiadásába is felveszi.⁸³ A Batthyány-idézettel egyező részt emeltük ki dőlt betűkkel:

Énmagamnál immár Lucretia téged sokkal inkább szerettek,
Vélem, tenmagad is eszedben vehetted, mely igen kedveltelek,
Megsértett szivemnek sok fohaszkodási bizonságim lehettek.

Ha úgy gondoljuk, hogy Batthyány Ferenc birtokában egy olyan Balassi-kézirat volt, melynek élén a *Lucretia* hiteles Balassi-műként szerepelt, akkor egyáltalán nem kell furcsállanunk, hogy a főúr kizárólag Balassi verseiből és a széphistóriából kölcsönöz sorokat.

Hasonló módon kapcsolódik össze a *Lucretia* és a Balassi-korpusz *Wathay Ferenc énekeskönyvében*.⁸⁴ A török rabságban sýnylódó költő szívesen használja a Balassi-strófát, és többször ad meg Balassitól származó nótajelzéseket.⁸⁵ Könnyen meglehet, hogy Bocskai váradi udvarában személyesen is találkozott a két költő, hiszen 1593 őszén mindketten ott jártak.⁸⁶ *Wathay* XXVII. énekének versformája hibátlan belső rimes Balassi-strófa, ehhez azonban mégsem a korábban használt *Ez széles világon...* nótajelzést, vagy saját ilyen formájú költeményének, az *Ázsiának földé...* incipitjét adja meg, hanem a *Bánat, keserűség...* nótajelzést használja. Hiteles Balassi-versek kezdősorai mel-

80 ECKHARDT Sándor, *A körmendi Balassi-émlékek*, EPhK, 67(1943), 26–48. Az Eckhardt által közölt idézeteket egy továbbival egészíti ki: STOLL Béla, PAIS Dezső, *Balassi Bálint ismeretlen versrészletei*, MNY, 48(1952), 170.

81 VADAI István, *Batthyány Ferenc és Balassi Bálint = A Batthyányiak évszázadai: Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.*, szerk. NAGY Zoltán, Körmend–Szombathely, Körmend Város Önkormányzata, 2006, 217–222.

82 ECKHARDT, *A körmendi...*, i. m., 36, 41; a IV. és X. levél részletei.

83 BALASSI *Összes művei*, i. m., 98. sz. A tévedésre figyelmeztet: STOLL Béla, *Adatok [...] Balassi Bálint műveihez*, ItK, 59(1955), 463.

84 *Wathay Ferenc-énekeskönyv* (1604–1608) = STOLL 18. sz.; RMKT XVII/1, 141–242, 538–573.

85 VI. *Ó, én kegyelmes Istenem...*, IX., XIVb. *Ez széles világon...*, XIX. *Most adá virágom...*

86 Vö. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Balassi Bálint halála = Epicédium a Balassi fivére, Bálint és Ferenc halálára* (hasonmás kiadás), szerk. ÁCS Pál, Bp., Balassi, 1994, 78.

lett éppen a *Lucretia* debreceni kiadásának élén álló dallamot idézi.⁸⁷ Ez a nótajelzés egyébként nem fordul elő máshol a 17. századi költészetben, ami még feltűnőbbé teszi az összefüggést.

Wathay Ferenc énekgyűjteménye és az abban lévő nótajelzések más módon is szerephez jutnak a *Lucretia* szerzőségi kérdése kapcsán. Horváth Iván erős ellenérvet lát abban, hogy Balassi korai verseiben a *Lucretia éneke* nótajelzést használja, később pedig felhagy ezzel a jelöléssel, és a Balassi strófában írott daraboknál kizárólag a *Csak búbánat immár...* kezdetű éneke, azaz saját 14. számú versére hivatkozik.⁸⁸ A két érintett vers azonos szótagszámú, csak annyiban különböznek, hogy a *Lucretia* 19-es sorait a Balassi-strófa belső rímekkel látja el. Ha a szótagszámuk és dallamuk is azonos, akkor mi oka lehetett Balassinak arra, hogy felhagyjon a széphistóriára történő közvetlen utalással, és egy másik versen keresztül, áttételes módon hivatkozzon ugyanarra a dallamra? Horváth Iván válasza szerint Balassit valamiféle *copyright*-elv mozgatja, azért hagy fel a *Lucretia* emlegetésével, mert az valaki másnak a műve, és ehelyett egy *saját* éneket kezd el használni, ezzel is jelölve, hogy a belső rímes Balassi-strófa *saját* leleménye. Kőszeghy Péter is jó ellenérvnek tartja ezt a metrikai természetű elgondolást. „Vagy költői gyakorlat volt az ilyenfajta *copyright*olás, vagy Balassi példáját követik, mert ugyanezt tapasztaljuk Wathay Ferencnél.”⁸⁹

Úgy vélem, hogy a nótajelzések használati módjának hétköznapi magyarázata van, mint a *copyright*. Ha egy szerző vagy szerkesztő versgyűjteményt állít össze, és eközben a nótajelzésekre is ügyel, akkor természetes módon igyekszik *belső* hivatkozásokat megadni. Így jár el például az *Istenes énekek* rendezetlen kiadásainak szerkesztője, és ezen az úton kerülhet egy 1604-es vers, a *Forog a szerencse...* nótajelzéseként Balassi II. Szentháromság-himnuszához. Korábban láttuk, hogy ha a *Már szintén az idő...* kezdetű éneket a 31. helyre illesztjük, a Julia-ciklus darabjai egy, a gyűjteményben már korábban szereplő darabra utalnak, az *ad notam* belső hivatkozássá válik. Hasonló módon érdemes különbséget tenni a *Lucretia éneke nótájára* és a *Csak búbánat nótájára* használat között. Ezeket nem pusztán az idő választja el egymástól (előbb az egyik, utána a másik), a *Lucretia nótáját* Balassi kizárólag a házassága előtti verscsoportban használja. Ekkor még nem gondolkodott megszerkesztett versgyűjteményben, és természetes módon utalhatott saját versfordítására. A *Csak búbánat nótájára* csak a házassága utáni versekben, a Julia-ciklus ciklus megalkotása közben jelenik meg. A költő ekkor már a *Maga kezével írott könyv* kompozíciójához igazodott, és *belső* nótajelzéseket illesztett versei elé. A saját gyűjteményében leírva is szereplő 3×19-es versek közül

87 Nem feledkeztünk meg arról, hogy korábban az *Időd szép virágát, termeted szépségét, szívem, miért hírvasztod?* nótajelzést is szerzőinek véltük. A históriának lehetett alternatív nótajelzése, mely mindkét változatot megengedte, sőt azt sem zárhatjuk ki, hogy a *Lucretiának* több szerzői variánsa is létezett. A *Bocsásd meg, Űristen...* kezdetű (33.) versének is két szerzői kidolgozását ismerjük. A história kétszeres kidolgozása mellett apró részérvek szólnak, de igazolásukhoz a variánsok újbóli, teljes áttekintése szükséges.

88 HORVÁTH, *i. m.*, 266–267.

89 KŐSZEGHY, *Balassi Bálint: Magyar Amphión, i. m.*, 123.

a *Csak búbanat* a legkorábbi.⁹⁰ Meglehet, hogy az ezt megelőző 2. *Cupido szívemben...* csak egy későbbi fázisban került jelenlegi helyére, így Balassi akár saját kéziratának sorrendben is legelső megfelelő metrumú darabját választja erre célra. Maga a *Lucretia* széphistória nem része ennek a gyűjteménynek, erről a *Balassa-kódex* címdala tanúskodik, a *Maga kezével írott könyvre* történő utalás csak a címlapot követő versekre vonatkozhat. A széphistória csak akkor kerülhet a kézirat elé, amikor a költő 1593-ban eljuttatja Batthyány Ferenchez a verseit.

Hasonló elvek mentén érthetjük meg Wathay Ferenc nótajelzés-használatát is. Eleinte még nem gondolkodott megszerkesztett gyűjteményben, tehát Balassi versére nyugodtan utalhatott. De ő is megszerkesztett kötetet hoz létre, énekeskönyve bizonyosan másolat. A megszerkesztés még Törökországban, a versgyűjtemény későbbi darabjainak írásával párhuzamosan történt, és ekkor Wathay már *belső* nótajelzés-hálózat kialakítására törekedett. Jellemző mozzanat, hogy abban a pillanatban, amikor kilép a kompozícióból, a Balassi *Aenigmáját* imitáló XXVI. verset követő részben feladja a *belső* hivatkozást is, és a soron következő Balassi-strófás vers fölött már nem *belső*, a gyűjteményben is megtalálható versre történik hivatkozás, hanem a *Bánat, keserűség...*-re.

Abból a tényből kiindulva, hogy a nótajelzések igazodnak a versciklusok határaihoz, Balassi és Wathay esetében is úgy gondolom, hogy ennek nem a *copyright* a magyarázata, hanem az énekgyűjtemények *belső* koherenciájára való törekvés.⁹¹

Lucretia hálója

Dosztojevszkijnek tulajdonítják azt a kijelentést, hogy „Mi valamennyien Gogol *Köpnöyegéből* bújtunk elő”. Nos, a tanulmányban kifejtett attribúció után nekem úgy tűnik, hogy Balassi pedig *Lucretia hálójából* bújt elő. Vagy hogy frivolabban fogalmazzak: egyenesen *Lucretia* szoknyája alól. Bizonyosan 1577-nél korábban írott versét nem ismerjük, vagyis joggal hihetjük, hogy első verseit éppen a *Lucretia* fordítása idején szerzte, onnan kapott inspirációt, onnan merített. A szakirodalomban az 1970-es években éles vita bontakozott ki arról, hogy volt-e Balassi előtt magyar nyelvű, udvari típusú szerelmi költészet. Nem térek ki Pirnát Antal, Horváth Iván, Kőszeghy Péter és mások álláspontjainak ismertetésére, csak arra akarok figyelmeztetni, hogy az egész *virágének*-kérdés valamelyest súlytalanabbá válik, ha úgy gondoljuk, hogy Balassi *Lucretia* hálójából bújt elő. Mert ha így van, akkor lényegében mindegy, hogy volt-e valamilyen szerelmi költészet előtte (megengedem, hogy volt, és virágének-töredékek formájában

90 Erős Aeneas Sylvius-hatás mutatható ki benne, és Giróthi Péter már 1579-ben lemásolta a *Csereyné-kódexbe* (STOLL 1. sz., 67b–68b).

91 Hasonló elvek mentén érthető meg Pálóczi Horváth Ádám nótajelzés-használatát is. A dallamutalások „megfordulnak”: versgyűjteményében a korábbi, mintául szolgáló darabok kapják meg a később keletkezett énekek kezdősorait nótajelzésként, mert a szerkesztő/szerző lejegyzésük sorrendjében haladt, és igazodott gyűjteményének *belső* rendjéhez. Vö. Csörsz Rumen István, *A keserű nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban (1700–1800)*, Bp., Universitas, 2016 (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok), 239.

valami még meg is maradt belőle), de azt gondolom, hogy Balassi elsősorban nem ezekre támaszkodott, nem a magyar hagyományt fejlesztette tovább, nem *betetőzője* tehát valamilyen folyamatnak, hanem *kezdeményezője*.

Ugyanez igaz a nemzetközi példákra. Balassi természetesen olvasott latinul, ismerhette a humanista költészetet, de semmi nyoma annak, hogy korai verseiben különféle irodalmi hatásoknak nyoma lenne. Annak viszont igenis van nyoma, hogy Aeneas Sylviust imitálja, és jól tudjuk, hogy a *Lucretia* valójában *cento*, lépten nyomon Ovidius- és Vergilius-helyek bukkannak fel benne. A latin novella tökéletes modelljét nyújtja az udvari szerelemnek, megtalálható bene, hogy a szerelmes férfi *rab* és *szolga*, megtalálható a bókolás teljes kelléktára. Nincs tehát szükség arra, hogy más forrás után nézzünk. Ha Balassi *Lucretia* hálójából bújt elő, akkor készen kaphatott mindent, ami a petrarkista költészethez köti. Természetesen 1577 után további irodalmi hatások érik, s nyilvánvaló, hogy 1582-től a *Poetae tres elegantissimi* költőivel, 1588-tól pedig Castelletti hatásával is számolnunk kell. De egyre inkább úgy gondolom: nincs szükségünk arra, hogy Balassi korai költészetét túl bonyolult intertextuális *hálóban* képzeljük el. Elég a *Lucretiáé*.

Tudjuk, hogy a 17. század irodalmára milyen erős hatást gyakorolt Balassi költészete. Gyöngyösi Istvánig egészen bizonyosan igaz, de talán még tovább is, hogy a magyar szerelmi líra ennek a költői életműnek a folytatása, akarva-akaratlanul ezt követi, ennek a hatása alatt áll, vagyis a régi magyar irodalom mindenestül benne van *Lucretia hálójában*.